

ІНКВІЗИЦІЙНЕ РОЗСЛІДУВАННЯ В СЕРЕДНЬОВІЧНІЙ СУДОВІЙ ПРОЦЕДУРІ

INQUISITION INVESTIGATION IN MEDIEVAL JUDICIAL PROCEDURE

Санжаров В.А., к.ю.н.,
старший викладач кафедри теорії та історії держави і права
Навчально-науковий інститут права Державного податкового університету

Мацелик М.О., к.ю.н., доцент,
доцент кафедри теорії та історії держави і права
Навчально-науковий інститут права Державного податкового університету

Санжарова Г.Ф., старший викладач
кафедри романської філології та порівняльно-типологічного мовознавства
Київський столичний університет імені Бориса Грінченка

Стаття присвячена дослідженню запровадження інквізиційного розслідування в цивільну та кримінальну процедури західноєвропейського церковного і світського судочинства в Середні віки. Проаналізовано еволюцію змісту, особливостей та застосування інквізиційної процедури від часів римської імперії до її закріплення в процесуальному праві в Середні віки. З'ясовано, що процедура «інквізиції» (збору доказів для судового позову) походить від римського права; вона була одним із багатьох заходів «ex officio», які застосовували державні службовці. Констатовано, що римське право передбачало детальні терміни та поняття для оцінки правопорушень, а також відповідну процедуру розгляду справ. Відзначено, що весь хід провадження «per inquisitionem» – визначення того, коли почати процедуру, рішення, яким обвинуваченням віддати перевагу і проти кого, представлення свідків, отримання їхніх показань, відповідь на претензії та аргументи відповідача, прийняття рішення та проголошення вироку – перебував у руках судді, який таким чином поєднував функції слідчого та прокурора зі своєю роллю судді. Розвиток середньовічної процедури інквізиції базувався на римському понятті злочину «образи величності». Автори вважають, що утвердження інквізиційної процедури відображало фундаментальні перетворення в європейській правовій культурі протягом XII століття. Відзначено, що принципи «officium inquisitionis» були зібрані та систематизовані в трьох середньовічних збірниках канонічного права: «Декреталіях» папи Григорія IX (1227–1241), «Книзі шостій» папи Боніфація VIII (1294–1303) та «Клементинах» папи Клементя V (1305–1314). Зроблено висновок, що інквізиційна процедура, запроваджена папою Інокентієм III (1198–1216), стала найпоширенішою формою цивільного та кримінального процесу як у нижчих, так і у вищих інстанціях церковної та світської юрисдикції.

Ключові слова: цивільне право, кримінальне право, канонічне право, процесуальне право, судочинство, Середні віки.

The article is devoted to the study of the introduction of inquisitorial investigation into the civil and criminal procedures of church and secular justice in Western Europe in the Middle Ages. The evolution of the content, features and application of the inquisitorial procedure from the time of the Roman Empire to its consolidation in procedural law in the Middle Ages is analyzed. It turns out that the procedure of 'inquisition' (gathering evidence for a lawsuit) originates from Roman law, it was one of the many 'ex officio' measures used by public officials. It has been established that Roman law provided for detailed terms and concepts for the evaluation of offenses, as well as the corresponding procedure for the consideration of cases. It was noted that the entire course of the proceedings 'per inquisitionem' – determining when to start the procedure, deciding which accusations to prefer and against whom, presenting witnesses, receiving their statements, responding to the defendant's claims and arguments, making a decision and pronouncing the sentence – was in the hands of a judge who thus combined the functions of an investigator and a prosecutor with his role as a judge. The development of the medieval inquisition procedure was based on the Roman concept of the crime of 'insulting majesty'.

The authors believe that the development of the inquisitorial procedure reflected fundamental changes in European legal culture during the 12th century. It was noted that the principles of 'officium inquisitionis' were collected and systematized in three medieval collections of canon law: the "Decretales" of Pope Gregory IX (1227–1241), the "Liber Sextus" of Pope Boniface VIII (1294–1303), and the "Clementinae" of Pope Clement V (1305–1314). It is concluded that the inquisitorial procedure introduced by Pope Innocent III (1198–1216) became the most common form of criminal process both in lower and higher instances of ecclesiastical and secular jurisdiction.

Key words: Civil Law, Criminal Law, Canon Law, Procedural Law, Judiciary, Middle Ages.

Актуальність. Сучасне процесуальне право закладено в нормах, які орган державної влади склав для своєї території чи населення і до яких підпорядковані всі суди у сфері його юрисдикції. Середньовічне процесуальне право за походженням і дією було істотною ознакою, продуктом самого суду, тобто принципово не було прив'язане до політичних кордонів. Відродження юриспруденції внаслідок рецепції римського права змінило правову систему та сприяло розробці загального процесуального права («*ius commune iudiciale* або *processuale*») на більшості теренів Європи. Протести проти непомірних затримок і надмірних витрат, спричинених недоліками чинної процесуальної системи, були звичним явищем в історії кожної високорозвиненої правової системи, починаючи з давнини і до сьогодення. В Середні віки аби запобігти вадам традиційної римської судової процедури були розроблені процесуальні нововведення (серед них інквізиційна процедура), які прискорювали за рахунок спрощення окремих елементів процедури судовий розгляд справ та посилювали ефективність дій проти винних [1, с. 14]. Досвід

запровадження інквізиційного розслідування в цивільну та кримінальну процедури західноєвропейського церковного і світського судочинства в Середні віки, безумовно, потребує дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У період Відродження інквізиція стала символом відсталості середньовічної Церкви, символом переслідувань, які позбавляли особистість права на незалежне мислення та висловлювання особистих поглядів і релігійних переконань. Протестантська історіографія протягом трьох століть починаючи з «Магдебурзьких центурій» плідно працювала над формуванням «чорної легенди» про інквізицію: зловісний трибунал, що вистежував кожного без винятку і кожен акт непослуху Церкві та у відверто жорстокий спосіб карав винних. Інквізиційна судова процедура також була об'єктом ніщивної критики [2, с. 26–30]. Негативне бачення інквізиції домінувало в історіографії аж до кінця XIX ст. Наразі на зміну упередженим роботам та судженням прийшла зважена наукова дискусія щодо цього феномену. Інтенсивні дослідження середньовічного процесуального права

зарубіжними (Кнут Вольфганг Ньорр [3], Вінфрід Трусен [4, с. 171–215], Річард Фраер [5, с. 97–111], П'єр В'єрджініо Аймоне Брайда [6, с. 591–634], Лота Кері [7, с. 226–268] та інші) і вітчизняними (М. Мацелик, В. Санжаров та інші) [1, с. 9–20; 8, с. 51–55; 9] істориками права в останні кілька десятиліть дозволили по новому подивитись на походження та розвиток інквізиційної процедури в середньовічному церковному і світському судочинстві. Завдяки багатотомній публікації Австрійським культурним інститутом в Римі (Отмар Хагенедер, Антон Хайдакер, Альфред Стрнад, Андреа Зоммерлехнер, Кристоф Еггер, Райнер Мюрауер, Вернер Малечек та інші) реєстру папи Інокентія III [10], що розпочалася в 1962 році і триває досі, була чітко визначена і описана фундаментальна роль Інокентія III у формуванні інквізиційної процедури (Маркус Хірте) [11]. Разом з тим питання процесуального складника середньовічного судочинства потребує подальшого поглибленого вивчення з урахуванням новітніх концепцій і останніх досліджень в вивченні архівних матеріалів.

Мета статті полягає в дослідженні запровадження інквізиційного розслідування в цивільну та кримінальну процедури західноєвропейського церковного і світського судочинства в Середні віки.

Виклад основного матеріалу. Процедура інквізиції походить від римського права. У римській юриспруденції інквізиція була одним із багатьох заходів «*ex officio*», які застосовували державні службовці. Так вона («*inquisitio*») використовувалася при звинуваченнях у наклепі («*diffamatio*»), коли, щоб розпочати судову процедуру, чиновники мали оцінити, чи були звинувачення законними.

У класичній латині термін «*inquisitio*» стосувався кількох різних речей. У античній літературі від Плавта до Квінтіліана «*inquisitio*» позначав «пошук чогось». У першому столітті до нашої ери Цицерон використовував терміни «*inquisitio*» і «*investigatio*» як синоніми, обидва позначали процес знайомства з чимось і дослідження цього («*De officiis*» 1.13). Цицерон також використав форму дієслова «*inquirere*» в значенні «збір інформації про щось» («*De officiis*» 2.44) [2, с. 197]. У цьому сенсі термін «інквізиція» не стосувався жодної конкретної юридичної процедури. Термін «*inquisitio*» увійшов до юридичного дискурсу римського права значно пізніше, у II та III століттях нашої ери, він використовувався для опису процедури збору доказів для судового позову. Посадову особу, відповідальну за збір доказів щодо вчиненого правопорушення, називали «інквізитором». Обидва терміни стосувалися цивільної процедури, відомої як «*legis actio*» у римському праві [12, с. 123–139; 13, с. 297–301]. Судове слідство проходило в два етапи: «*in iure*» і «*apud iudicem*» [14, с. 154–155; 12, с. 149–157, 171–177]. Перший етап відбувався перед державним судовим органом, зазвичай в особі претора, який аналізував підстави повідомленого конфлікту та вирішував, який суд має розглянути справу та винести вирок. На цій стадії розгляду справи сторона, яка подала позов, мала зібрати всі необхідні докази, щоб довести законність конфлікту. Збиранням доказів у цій конкретній справі («*inquisitio*») займався позивач або найнятий ним інквізитор. Після збору доказів претор («*praetor*») призначав суддю («*arbiter*», «*iudex*»), римського громадянина з відповідною кваліфікацією та досвідом [12, с. 60–63]. Судова влада судді походила безпосередньо від претора і обмежувалася конкретною справою, яку йому доручали. Суддя заслуховував учасників конфлікту, аналізував зібрані докази та виносив вирок [12, с. 177].

У судовому процесі процедура базувалася на приватному звинуваченні («*accusatio*») і додатково захищалася законом про відплату («*talio*», «*ius talionis*»). Таліон був вкрай несприятливим для обвинувача: якщо суддя відхилив висунуті звинувачення як безпідставні, позивач мав бути призначений таким же покаранням, яке було б при-

значено винному за вироком, що обвинувачував. Страх перед наслідками «закону про відплату» змусив багатьох людей відмовитися від здійснення своїх прав по цій процедурі, і, таким чином, правопорушники залишалися вільними від звинувачень. У середині II століття до нашої ери з'явилась нова процедура (окрім «*legis actio*»), відома як «формула». І в цьому випадку вся відповідальність за збирання доказів і їх подання в суді лягала на обвинувача. У «формулі» судовий процес розгортався письмово. Отримавши необхідні докази, претор або провінційний магістрат складала на їх основі звіт, своєрідну декларацію, яка називалася «формулою». У звіті містилися резолюції судді та детальний опис суті конфлікту [12, с. 158–165]. «Формула» як така, ставала основою для подальшого дослідження, оскільки вона визначала коло суперечок і сферу компетенції, яка обмежувала дії судді.

За часів імперії римські цивільні та кримінальні закони зазнали ґрунтовних трансформацій, щоб адаптуватися до нових політичних та законодавчих реалій [12, с. 68–69, 87–88]. Імператор зайняв панівне місце у новому правопорядку: він уособлював не лише вищу виконавчу, а й вищу законодавчу владу. Імператорські постанови мали беззаперечну юридичну силу; вони встановлювали правовий порядок або змінювали його залежно від волі імператора [12, с. 84–86]. Імператорські конституції, зібрані в «Кодексі» Феодосія, опублікованому в 438 році, і «Кодексі» Юстиніана (основі середньовічного «*Corpus iuris civilis*») [12, с. 99–111] з першої половини VI століття визначили основні сфери судових норм та принципи судочинства. Кодифікації не тільки зафіксували певний стан розвитку права, вони дозволяють відтворити динаміку розслідувань, постанов і призначення покарань на території Римської імперії.

Протягом I століття нашої ери все більш централізована державна влада підпорядковувала імператору посадовців усіх рангів. Діапазон їх юридичної влади ставав дедалі ширшим, виходячи за межі лише приватних справ. У новій системі претори виступали ініціаторами розслідувань за власним бажанням. Нова процедура надання повноважень державним органам отримала назву екстраординарного дознання («*cognitio extraordinaria*») («*cognitio extra ordinem*») [12, с. 185–193]. Інквізиція, ініційована і здійснювана претором, посідала чільне місце у дозновальному процесі. У інквізиційній процедурі претор контролював весь кримінальний процес: він збирав докази, оцінював їх і виносив вирок.

Правова система Середньовіччя прийняла три види розслідування, розроблені в рамках римського права: «*accusatio*», «*denuntiatio*» та «*inquisitio*» (X 5.1) [15, т. 2, ст. 733–748; 13, с. 262–267]. У процедурі «*accusatio*» звинувачення висувалося позивачем; іншими словами, воно базувалося на позові, представленим приватною особою [1, с. 13–14]. На цю особу також покладалися обов'язки по збору доказів («*plena probatio*») та їх представленню в суді. У процедурі «*denuntiatio*» процес ініціював і здійснював державний службовець на підставі отриманого запиту («*delatio*»). Інквізиційний процес ґрунтувався на публічній репутації, «злісній славі» («*publica fama*») [16, с. 119–147] – стійкому, поширеному переконанню, що особа вчинила правопорушення, – яка повідомляла про злочин і вказувала на винного. В аккузаційному, «обвинувачувальному» процесі вину підозрюваного встановлювали присягою [1, с. 14]. Кримінальні процеси «*per denuntiationem*» та «*per inquisitionem*» вимагали систематичного збору та аналізу доказів, які виконував суддя. Основна роль процедури «*inquisitio*» полягала в розгляді справ про злочини, які залишалися більш-менш таємними. Розвиток інквізиційної процедури відображав фундаментальне перетворення в європейській правовій культурі протягом XII століття [5; 17]. Поява централізованих монархічних держав завдяки зростанню влади монарха

і підпорядкованого йому адміністративного апарату підвищили ефективність карного механізму переслідування, суду та покарання злочинців. Монарх був верховним джерелом права; він одночасно вводив норми і гарантував їх дотримання заради підтримки суспільного порядку. Злочини порушували існуючий суспільний лад, ефективні судові інституції мали забезпечити швидке і невідворотне покарання злочинців, зміцнюючи позиції монарха як гаранта суспільної безпеки та спокою.

Процес політичної консолідації влади призвів до заміни звичаєвого права, натхненного місцевою племінною традицією, кодифікованою правовою системою, що походила від римського права [17, с. 3–11]. Римське право передбачало детальні терміни та поняття для оцінки правопорушень, а також відповідну процедуру розгляду справ. Вплив римського права відчутний також в одному з найважливіших збірників канонічного права середини XII століття – у «Декреті» Граціана [18, с. 133–137; 14, с. 119–146]. Канонічна цивільна процедура («ordo iudicialis») вже на початку XIII ст. була складною і технічною, а протягом століття вона ставала все більш складною та вимогливою [6, с. 591–634]. Папська курія ініціювала розгляд справ відносно кримінальних злочинів («*crimina*»), «*excessus*», «*enormia*», «*enormitates*») за процедурою «*inquisitionis negotia*».

Реформа правової структури передбачала освіченість та компетентність суддів; суддівські посади займають юристи з університетською освітою. В другій половині XII сторіччя судові випробування (ордалії) зникають з практики спочатку церковного суду, а потім і цивільних судів [1, с. 15]. На зміну ордаліям замінили нові методи перевірки обвинувачення та визнання підозрюваного винним. У ході розслідування обставин злочину та встановлення його виконавця допитувались свідки, а також обвинувачений. Безпомилковими доказами вважалися визнання провини обвинуваченим («*confessio*») або підтвердження звинувачень показаннями щонайменше двох свідків, які заслуговують на довіру (компургація) [1, с. 16]. Судова процедура передбачала можливість застосування тортур [7, с. 226–268].

Становлення канонічного інквізиційного процесу припало на рубіж XII ст. (поодинокі випадки застосування інквізиції відомі і раніше). Офіційні єдині принципи інквізиційної процедури в канонічному праві були створені папою Інокентієм III (1198–1216): він прагнув створити однорідну судову процедуру у випадках законної підозри про порушення канонічного права. Процедура включала збір і оцінку доказів правопорушення і перевірку законності звинувачення [11; 5, с. 97–111]. Середньовічний «*inquisitio*» походив з процедури римського права, яка зазвичай застосовувалася у справах про наклеп («*diffamatio*») [4, с. 179–190]. У 1199 році Інокентій III в буллах «*Licet Heli*» та «*Nichil est rene*» виклав принципи пошуку істини у справах про наклеп [4, с. 170–173]. Судове провадження розпочиналось «*ex officio*» після повідомлення про серйозну підозру («*violencia suspicio*») в порушенні канонічного права. Ключова роль у процедурі інквізиції відводилася «*mala fama*», включаючи всі види повідомлень і скарг, що вказували на злочин. У таких випадках церковний суд повинен був перевірити правомірність звинувачень і прийняти рішення про відкриття судового процесу («*inquisitio famaе*»). Інокентій III вимагав, щоб усі підозрювані особи зняли звинувачення за допомогою присяги («*irigatio canopica*») і кількох гарантів, які підтверджували це свідченнями [1, с. 15–16]. Якщо підозрюваний не проходив процедуру, виносилося рішення про відкриття кримінального провадження. Юридична слабкість «*inquisitio famaе*» полягала в тому, що суд зосереджувався на достовірності обвинувачення, а не на пошуку істини щодо злочину як такого. Підозрювані особи зазвичай не мали труднощів із процедурою

очищення [10, т. 2, с. 477–480, № 250 (260), с. 434–436, № 227 (236); 4, с. 179–184].

Папа Інокентій III запровадив новий механізм перевірки звинувачень. Булла «*Qualiter et quando*» від 26 лютого 1206 р. пояснила «як і коли прелат повинен приступити до розслідування та покарання за надмірності своїх підданих» [19, с. 281–305]. Спираючись на біблійну традицію, папа ввів поняття «обурення» («*clamor*») до сфери канонічного права. Щоб розпочати судовий процес «чутко» було достатньо. В «Книзі Буття» папа знайшов опис покарання, накладеного на мешканців Содому і Гоморри, проти яких «зростають чутки про Содом і Гоморру, і їхній гріх став дуже тяжким» (Буття 18.20). Коли Бог дізнався про їхні провини, то вирішив перевірити «чи це так» (Буття 18.21). Інокентій III також нагадав притчу Христа про несправедливого управителя, який розтринькав довірене йому багатство. І в цьому випадку втручання Господа було викликано чутками про марнотратство управителя [1, с. 16].

Відповідно до декреталії Інокентія III, скарги «*per clamorem et famam*» було достатньо для оголошення справи про наклеп («*diffamatio*») і початку розслідування. Суддя мав перевірити походження та достовірність отриманого звинувачення. Перше питання стосувалося фактичних мотивів інформаторів. Суддя мав встановити любов'ю («*ex caritate*») чи ненавистю («*ex odii fomite*») надихалися заявники. Слідство відкривалося лише за умови, що свідчення дали чесні та загальноповажні особи. Така попередня перевірка достовірності звинувачень («*inquisitio famaе*») призвела до скасування всіх звинувачень, висунутих брехунами або нечесними особами («*non quidem a malivolis et maledicis sed providis et honestis*») [10, т. 8, с. 342–346, № 201]. Правові рішення декреталії «*Qualiter et quando*» були повторені в декретах Четвертого Латеранського собору [20, с. 42–46; 19; 4, с. 214–215]. Декрети розглядали слідчу процедуру («*inquisitio*») як третій варіант, поряд з доносом («*denuntiatio*») і звинуваченням («*accusatio*»). Це був один із способів відкриття позовів у церковному суді [14, с. 147–158; 13, с. 297–301].

Наступним етапом розвитку інквізиційного процесу стала булла «*Inquisitionis negotium*» 1212 р.: папа Інокентій III підкреслив, що покарання може бути застосоване до засудженого лише за умови безпомилкових доказів злочину. «*Infamia seu clamosa insinuatio*» мав бути заснований на свідченнях людей бездоганної репутації («*apud bonos et graves*»). Папа наполягав, щоб слідча процедура не розглядала звинувачення, висунуті ворогами підозрюваного. Як і в обвинувальному процесі, обвинуваченому було дозволено знати імена своїх обвинувачів, а також зміст свідчень проти нього.

Весь хід провадження «*per inquisitionem*» – визначення того, коли і якщо почати процедуру, рішення, яким обвинуваченням віддати перевагу і проти кого, представлення свідків, отримання їхніх показань, відповідь на претензії та аргументи відповідача, прийняття рішення та проголошення вироку – перебував у руках судді, який таким чином поєднував функції слідчого та прокурора зі своєю роллю судді. Найстаріший посібник з інквізиції, створений інквізиторами Лангедоку, «*Processus inquisitionis*» 1248 року засвідчив, що відкритими були лише два елементи інквізиційної процедури: урочисте відкриття інквізиції («*praedicatio generalis*») і остаточне винесення вироків і призначення покарань («*sermo generalis*»). вважав *praedicatio generalis* першим кроком на порядку денному інквізиторів.

Інквізиційна процедура, запроваджена Інокентієм III, стала найпоширенішою формою кримінального процесу як у нижчих, так і у вищих інстанціях церковної та світської юрисдикції. Протягом першої половини XIII століття канонічне право виділяло інквізиційну процедуру проти єретиків як особливу форму розслідування. У результаті були розроблені принципи, які керували розшуком, судом і пока-

ранням, застосовним до ймовірних еретиків. Увесь комплекс пастирських і судових заходів, спрямованих проти еретиків, також називався «*inquisitio haereticae pravitatis*» або «*officium inquisitionis*». У папських документах було чітко визначено головну мету «*officium inquisitionis*»: її впроваджували для боротьби з усією ересю та захисту католицької віри (VI 5.2.8) [15, т. 2, ст. 1071–1072]. Проводячи «*officium inquisitionis*», папські інквізитори мали на меті повне «знищення» ересі («*destructio haeresis*»). Це відбувалося або через успішне переконання, коли еретики відмовлялися від своїх помилок і наvertsалися («*conversio ad veram catholicam fidem*»), або через їх звинувачення та передачу світській владі («*extermatio*»).

Фундаментальні папські документи, що містять принципи «*inquisitio haereticae pravitatis*», були включені до трьох середньовічних збірників канонічного права: «Декреталій» Григорія IX (X 5.7) [15, т. 2, ст. 778–790; 9, с. 421–423; 21], «Книги шостої» Боніфація VIII (VI 5.1) [15, т. 2, ст. 1069–1078] та «Клементин» Клементя V (Clem 5.3) [15, т. 2, ст. 1181–1184; 22; 23, с. 51]. Ці збірники надали ключові точки відліку як для синодальних статутів, так і для посібників, призначених для інквізиторів.

Висновки. Основні висновки можна сформулювати наступним чином: 1. Процедура «інквізиції» (збору дока-

зів для судового позову) походить від римського права, вона була одним із багатьох заходів «*ex officio*», які застосовували державні службовці; римське право передбачало детальні терміни та поняття для оцінки правопорушень, а також відповідну процедуру розгляду справ. 2. Розвиток інквізиційної процедури відображав фундаментальні перетворення в європейській правовій культурі протягом XII століття. 3. Весь хід провадження «*per inquisitionem*» – визначення того, коли починати процедуру, рішення, яким обвинуваченням віддати перевагу і проти кого, представлення свідків, отримання їхніх показань, відповідь на претензії та аргументи відповідача, прийняття рішення та проголошення вироку – перебував у руках судді, який таким чином поєднував функції слідчого та прокурора зі своєю роллю судді. 4. Принципи «*officium inquisitionis*» були зібрані та систематизовані в трьох середньовічних збірниках канонічного права: «Декреталіях» папи Григорія IX (1227–1241), «Книзі шостій» папи Боніфація VIII (1294–1303) та «Клементинах» папи Клементя V (1305–1314). 5. Інквізиційна процедура, запроваджена папою Інокентієм III (1198–1216), стала протягом Середніх віків найпоширенішою формою кримінального процесу як у нижчих, так і у вищих інстанціях церковної та світської юрисдикції в Західній Європі.

ЛІТЕРАТУРА

1. Мацелик М. О., Бинюк Н. М., Санжарова Г. Ф. Середньовічне церковне судочинство: цивільний та кримінальний процеси. *Ірпінський юридичний часопис. Серія: право.* 2022. Вип.1 (8). С. 9–20.
2. Kras P. The System of the Inquisition in Medieval Europe. Berlin, Bern, Bruxelles, New York, Oxford, Warszawa, Wien: Peter Lang, 2020. 524 s.
3. Nörr K.W. Romanisch-kanonisches Prozessrecht: Erkenntnisverfahren erster Instanz in civilibus. Berlin, Heidelberg: Springer-Verlag, 2012. XI, 241 s.
4. Trusen W. Der Inquisitionsprozeß: seine historischen Grundlagen und frühen Formen. *Zeitschrift der Savigny-Stiftung für Rechtsgeschichte: Kanonistische Abteilung.* 1988. Bd. 74. S. 171–215.
5. Fraher R.M. IV Lateran's Revolution in Criminal Procedure: The Birth of 'inquisitio', the End of Ordeals and Innocent III's Vision of Ecclesiastical Politics. *Studia in honorem eminentissimi cardinalis Alphonsi M. Stickler / a cura di R.J. Castillo Lara.* Roma, 1992. P. 97–111.
6. Aimone Braida P.V. Il processo inquisitorio: inizi e sviluppi secondo i primi decretalisti. *Apollinaris. Commentarius Istituti Utriusque Juris.* 1994. Vol. 67. Issue 3–4. P. 591–634.
7. Kéry L. Inquisitio – denunciatio – exceptio: Möglichkeiten der Verfahrenseinleitung im Dekretalenrecht. *Zeitschrift der Savigny-Stiftung für Rechtsgeschichte: Kanonistische Abteilung.* 2001. Bd. 87. S. 226–268.
8. Санжаров В. А., Мацелик М. О., Санжарова Г. Ф. Злочини і «кримінальні» провадження проти прелатів в церковному судочинстві XII–XIV століть. *Юридичний науковий електронний журнал.* 2022. № 7. С. 51–55. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2022-7/9>.
9. Санжаров В. А. Декретальне право в Західній Європі у XII–XIII століттях. *Юридичний науковий електронний журнал.* 2017. № 6. С. 421–423.
10. Die Register Innocenz'III / bearb. von O. Hageneder, A. Haidacher... Graz: H. Böhlau – Wien, 1964–2023. 15 Bd.
11. Hirte M. Papst Innocenz III., das IV. Lateranum Konzil und die Strafverfahren gegen Kleriker: eine registergestützte Untersuchung zur Entwicklung der Verfahrensarten zwischen 1198 und 1216. Tübingen, 2005.
12. Kolańczyk K. Prawo rzymskie. Warszawa: W. Kluwer, 2021. 560 s.
13. Підпригора О.А., Харитонов Є.О. Римське право. Київ: Юрінком Інтер, 2009. 528 с.
14. Dębiński A. Church and Roman Law. Lublin: KUL, 2010. 210 s.
15. Corpus Iuris Canonici / hrsg. E. A. Friedberg, A. L. Richter. Leipzig: Tauchnitz, 1879–1881. 2 Bd. civ, 1472 col.; lxxxii, 1340 col.
16. Théry J. Fama: l'opinion publique comme preuve judiciaire. Aperçu sur la révolution médiévale de l'inquisitoire (XIIe–XIVe siècles). *La preuve en justice de l'Antiquité à nos jours / éd. B. Lemesle.* Rennes, 2003. P. 119–147.
17. Padoa-Schioppa A. History of Law in Europe: From the Early Middle Ages to the Twentieth Century. Cambridge University Press, 2017. XIV, 808 p.
18. Санжаров В.А. Граціан і його твір «Згода розбіжних канонів»: юридичний Ренесанс в Західній Європі у XII столітті і канонічне право. *Держава та регіони. Серія: право.* 2018. № 4 (62). С. 133–137.
19. Chiodi G. La costituzione Qualiter et quando (c. 8) e l'ordo inquisitionis nella canonistica medievale. *The Fourth Lateran Council and the Development of Canon Law and the ius commune / ed. A.A. Larson, A. Massironi.* Turnhout: Brepols, 2018. P. 281–305.
20. Санжаров В. А., Павлюк О. А., Санжарова Г. Ф. Четвертий Латеранський Собор 1215 року: традиції і новації в канонічному праві. *Юридичний науковий електронний журнал.* 2022. № 6. С. 42–46. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2022-6/8>.
21. Санжаров В. А. Декреталії Григорія IX. Велика українська енциклопедія. URL: [https://vue.gov.ua/Декреталії_Григорія_IX_\(дата_звернення:_12.09.2024\)](https://vue.gov.ua/Декреталії_Григорія_IX_(дата_звернення:_12.09.2024)).
22. Санжаров В. А. Климент V. Велика українська енциклопедія. URL: [https://vue.gov.ua/Климент_V_\(дата_звернення:_12.09.2024\)](https://vue.gov.ua/Климент_V_(дата_звернення:_12.09.2024)).
23. Санжаров В.А., Мацелик М.О., Санжарова Г.Ф. Внесок В'єнського Собору 1311–12 років у розвиток середньовічного канонічного права. *Ірпінський юридичний часопис. Серія: право.* 2022. Вип. 2 (9). С. 47–56. DOI: [https://doi.org/10.33244/2617-4154.2\(9\).2022.47-56](https://doi.org/10.33244/2617-4154.2(9).2022.47-56).